

blematiku universit (vysokého školství) jako sociálního systému nebo problematiku změn a postavení úlohy vysoké školy v současné industriální společnosti.

V tomto směru se také nabízejí nejrealnější možnosti mezinárodní spolupráce a také v této oblasti výzkumu přineslo setkání konkrétní výsledky, alespoň v dílčí dohodě sociologů z několika zúčastněných zemí.

Setkání ukázalo, že některé obecné sociologické teorie (například teorie S. M. Lipseta a zčásti A. Touraina) nejsou přijímány s jednoznačným souhlasem, spíše se setkávají s dost zásadní kritikou. Tato kritika se týká nejen věcného obsahu těchto koncepcí, ale je daleko radikálnější zaměřena vůči obecným teoriím studentského hnutí vůbec. Nejde tu ovšem o jakési paušální odmítnutí teorie. Tyto výhrady byly formulovány i sociology (například P. Bourdieuem), kteří se ve své vlastní práci o teoretická zobecnění pokoušejí. Jde spíše o konstatování předčasnosti teoretických zobecnění vzhledem k současnému stavu poznání problematiky. Přesněji řečeno, nejde tu o odmítnutí teorie nebo o rezignaci na nutnost formulovat teoretická východiska při přípravě a provádění výzkumů. Jde o odmítnutí teoretických koncepcí prezentovaných jako jediné možné vysvětlení a ne jedno z možných, takových, které se pohybují na pomezí mezi sociální filosofií a úvahami kvalifikované žurnalistiky, reagující na objednávky určitých vrstev čtenářů nebo posluchačů.

Pokud byla formulována teoretická východiska proti tomuto druhu koncepcí, vycházejí z vědomého uznání nutnosti diferenciace a mnohosti možných variant výzkumu, z nutnosti formulovat teoretické

předpoklady výzkumné práce tak, aby na jejich základě byl empirický výzkum ještě možný.

Zároveň se uznává současná nedokonalost sociologie jak ve smyslu omezenosti finančních, kádrových i organizačních možností, tak ve smyslu uznání sociální determinace sociologického myšlení. Zdá se, alespoň podle některých výsledků parížského jednání, že tento přístup slibuje vytvořit daleko výhodnější podmínky pro pracovní spolupráci sociologů než jednoznačné akceptování některých „velkých“ sociologických teorií. I když ty tendence, které jsou dnes charakterizovány většinou právě odporem k těmto velkým sociologickým teoriím, jsou zárodkem konstituování dalších, i když ne nutně nových sociologických směrů.

Nezúčastněnému pozorovateli neunikne, že toto tříbení názorů a rozpory, v ústních projevech ostřejší, než by se zdálo podle písemně podaných stanovisek, mají své příčiny nejen v samotných trendech vývoje sociologie jako vědní disciplíny. Jsou i jedním z projevů odporu proti „velkým patronům“ v současné západní sociologii, ať již jde o odpor sociologů některých evropských zemí vůči dominantní úloze severoamerické sociologie, nebo o odpor „mladší“ (z hlediska postavení v hierarchii sociologických pozic) generace proti generaci starší. Podle dílčích zkušeností se tyto momenty dosti výrazně uplatňují jak mezi francouzskými, tak mezi západoněmeckými sociology. Ovšem i v sociologii platí, že ne vždy ti, kdo mají v rukou prostředky a možnost rozhodovat, mají současně dostatek tolerance a schopností uznat možnost jiného řešení, než je to jejich.

Antonín Matějovský

MEZINÁRODNÍ VZTAHY A JEJICH VÝZKUNNÁ ZÁKLADNA

V souvislosti s diskusí o předmětu a metodice speciální vědní disciplíny mezinárodních vztahů, která probíhala na stránkách tohoto časopisu¹⁾ a nadále probíhá i v širší rovině teoretických časopisů v rozsáhlejších kontextech vymezení předmětu a metody politických věd či politické vědy vůbec, vyplynula jedna zajímavá otázka, kterou se v rámci daných možností snaží objasnit tato úvaha: Není-li totiž přesně vytyčen předmět a meto-

dika výzkumu mezinárodních vztahů,²⁾

¹⁾ Alexandr Ort, *Mezinárodní vztahy a politická věda*. Mezinárodní vztahy, 1966, č. 1, s. 62–63; Redakční diskuse o výzkumu mezinárodních vztahů. Mezinárodní vztahy, 1967, č. 1, s. 48–58; Vladimír Soják, *O nových rysech výzkumu mezinárodních vztahů*. Mezinárodní vztahy, 1968, č. 3, s. 55–56.

²⁾ Trygve Mathisen, *Methodology*

není-li v důsledku toho ani přesně definováno jeho postavení v rámci politických věd, které jsou jako disciplína samy o sobě prozatím teoreticky sporné,³⁾ jak je možno si vysvětlit existenci značného množství ústavů, společností, univerzitních středisek, jejichž cílem je výzkum tohoto přesně nevymezeného vědního oboru?

Skutečností je, že jednu z těchto otázek zodpověděla sama praxe, která vycházela zcela pragmaticky ze širokého a blíže nevymezeného pojetí předmětu výzkumu mezinárodních vztahů, vedena potřebou praktické politiky či veřejného zájmu někde vůbec začít. Definice pojmu mezinárodní vztahy byla ve statutech ústavů a institucí pojata značně široce, takže ve skutečnosti jde o širokou paletu vzájemných problémových vztahů (hospodářských, politických, kulturních atd.) v různých celcích (svět, kontinent, region) a v různých rovinách (historická, sociologická, právní atd.). Z této skutečnosti jasně vyplývá, že žádný ústav (kromě velkých ústavů, kupříkladu v SSSR) nemůže tuto problematiku komplexně a celosvětově řešit. V důsledku toho se zde zcela zákonitě projevuje trend k specializaci pracoviště zabývajících se například jen určitým kontinentem či určitým problémem z hlediska určité již akceptované vědní disciplíny, anebo ke kooperaci, která je dnes v různých formách běžná i v případě specializovaných ústavů.

Vzhledem k tomu, že výčet míst zabývajících se výzkumem těchto dílčích otázek by zabral příliš mnoho místa a měl by se stát předmětem samostatného rozboru z hlediska tematického, teritoriálního i metodického, považovali jsme v tomto studiu za nutné omezit se pouze na výběr těch vědeckých míst, která, byť ze svého hlediska ovlivněného místní atmosférou, sledují problematiku v tomto sporném širokém záběru, jak jsme jej uvedli výše. Jsme si ovšem vědomi i skutečnosti, že by bylo chybou redukovat výzkum mezinárodních vztahů v tomto pojetí jen na ústavy a samostatná pracoviště a domnívat se, že v zemích, kde taková pracoviště neexistují, není studiu mezinárodních vztahů věnována cílevědomá pozornost. To se mj. týká Rumunska, Maďarska, Bulharska, ale tam jsou mezinárodně vztahové dílčí problémy zkoumány na pracovištích při univerzitách nebo v rámci akademií věd.

Zaměření a cíle ústavů pro výzkum mezinárodních vztahů nutně prodělaly svůj vývoj a v řadě případů se k současné výzkumné činnosti dospělo přes stádium, kdy původním záměrem byla všeobecná, osvěta široké veřejnosti o jevech a problé-

mech mezinárodních vztahů. Tak tomu bylo například v USA. V současné době se na mnoha místech prosazuje orientace na výzkumnou a pedagogickou činnost (mj. studium postgraduální), i když například v socialistických zemích zůstává kromě toho i nadále významnou složkou aktivity propagandistická činnost na různých úrovních v rámci strany. Významným aspektem ústavů se však nesporně stala skutečnost, že jsou natolik kvalifikované, aby mohly vědecké poznatky předávat těm lidem, kteří jsou zodpovědní za formování politiky a veřejného mínění, a to nejenom prostřednictvím odborných publikací, nýbrž i odbornými diskusemi a expertizami.

Instituty mají obvykle několik funkcí. Jejich primární funkcí je nesporně shromažďování speciálních materiálů, bez nichž by byl výzkum mezinárodních vztahů velice obtížný, ne-li nemožný. Jsou středisky, kde se shromažďují různé formy dokumentů, novinové výstřižky a odborná literatura ke sledovaným problémům. Poněvadž vědeckovýzkumná práce je většinou stále více spojována s praktickou zahraniční politikou té které země, představují střediska, shromažďující dokumenty a materiály z oblasti mezinárodních vztahů, pro oficiální orgány důležité zázemí, obdobně jako vědečtí pracovníci ústavů jsou obvykle štábem vysoce kvalifikovaných odborníků a poradců. Sepětí s praktickou politikou (ať tou či onou formou), která různým způsobem výzkum prosazuje a podporuje, ovlivňuje a do značné míry financuje, je velmi těsné, zejména na Západě. Přitom je nutné poznamenat, že výzkum je zde velmi rozvinutý již proto, že využívá právě moderní techniky zpracování informací pomocí počítačích strojů a opírá se o velmi kvalitní a rozsáhlou mnohostupňovou dokumentační základnu.

Další důležitou funkcí ústavů je publikační činnost vedená obzvláště na Západě zásadou *Publish or perish!* Výsledky výzkumu jsou všeobecně zveřejňovány ve formě sborníků dokumentů, periodických publikací a vědeckých pojednání, z nichž některé publikace či periodika dosáhly vysoké úrovně (*Foreign Affairs*) a značné novodobé tradice (*Europa-Archiv*). Publikační činnost ústavů posuzovaného typu

in the Study of International Relations, New York, The Macmillan Company 1959, 266 s. [již téměř klasické dílo]; J. K. Zawodny, *Guide to the Study of International Relations*, San Francisco, Chandler Publishing Co. 1966, 151 s.

³⁾ Miloslav Formánek, *Politická věda*. Nová mysl, 1969, č. 2, s. 228—237.

je tudíž již vzhledem k početnosti pracovníků kvantitativně velmi rozsáhlá, s tematikou nesmírně různorodou, což vyplývá z pojetí této vědní disciplíny. V tomto obrovském množství literatury však je možno nalézt díla vynikajících kvalit, obzvláště v případech týmových prací (například Brookings) a prací zveřejňovaných v některých řadách (například Stanford).

Stěžejní jejich funkcí je ovšem výzkum, který se pochopitelně realizuje v různých zemích v různých ústavech různým způsobem, metodou a zacílením. V kapitalistickém světě lze při zaměření ústavů hovořit o dominantním vlivu Británie, Francie a nyní USA, v metodologii se oceňují matematické přístupy norského profesora J. Galtunga.

S přibývajícím intenzitou výzkumu a při rostoucí složitosti této problematiky vystupuje v souvislosti s těmito funkcemi do popředí důležitost spolupráce mezi jednotlivými ústavy a pracovníci jak na široké mezinárodní bázi, kupříkladu v rámci různých světových organizací, tak i v rámci světadílů, oblastí, politických seskupení atd. Typickým příkladem spolupráce tohoto druhu jsou kontakty londýnského Royal Institute of International Affairs s pracovišti v zemích Commonwealthu, snaha o spolupráci mezi ústavy v socialistických zemích (například ÚMPE, PISM, IMEMO, DIZ) a spolupráce evropských ústavů vůbec, nemluvě o severoamerických pracovištích. Charakteristické pro tyto styky je společné pořádání konferencí, seminářů, kolokvií, vzájemná výměna vědeckých pracovníků, kooperace na výzkumných projektech, na společné publikační činnosti atd., a to na dvoustranné či mnohostranné základně. K takovým významným momentům mezinárodní spolupráce v Evropě bezesporu patřila například i 1. konference ředitelů evropských ústavů pro mezinárodní vztahy v roce 1967 uskutečněná z iniciativy Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii v Praze.⁴⁾ Na této konferenci bylo shodně konstatováno, že současný vývoj vztahů mezi evropskými zeměmi vyžaduje spolupráci při studiu mezinárodních problémů, především pak problémů evropských, výměnu informací o výzkumných pracích v jednotlivých zemích a pravidelné kontakty zástupců a pracovníků ústavů pro mezinárodní vztahy. Na 2. konferenci v květnu 1968 v Ženevě byla pak prospěšnost rozvíjení navázaných kontaktů potvrzena a došlo k dohodě o uskutečnění další schůzky v květnu 1969, tentokrát ve Varšavě.

Zkoumáme-li ústavy výzkumu mezinárodních vztahů v různých zemích a kontinentech, tu se nám vybaví nejenom jejich historická či regionální podmíněnost, nýbrž i specifická metodologická a pochopitelně i různost těžisek daného výzkumu.

V socialistických zemích se jeví jako nejracionalnější přístupovat k charakterizování ústavů tohoto typu z čistě formálních hledisek jejich příslušnosti a zapojení na ten či onen organizační vědecký okruh, i když i zde se těžiška výzkumu značně liší. V podstatě je možné, již pro jejich velmi omezený počet, rozdělit tyto ústavy do tří kategorií: a) ústavy akademie věd, b) ústavy těsně spjaté s praktickými potřebami zahraniční politiky své země (PISM, ÚMPE), c) samostatné ústavy (jugoslávský). Jak již bylo uvedeno výše, výzkum mezinárodních vztahů nebo jejich dílčích aspektů však existuje i v zemích, které zatím nemají samostatné ústavy uvedeného druhu. Nejmarkantnějším příkladem toho je Rumunsko, kde se v rámci ústavů Akademie věd studují otázky integrace a suverenity, jak dokazují staří publikované v odborném tisku i samostatné publikace. Speciální pracoviště v rámci Akademie věd existuje i v Maďarsku a Bulharsku (Institut balkánských studií, Sofie). Pokud jde o výzkum této problematiky v mimoevropských socialistických zemích, stojí za zmínku, že v ČLR existuje výzkumné pracoviště, blíže neurčeného zařazení, které slouží orgánům praktické zahraniční politiky. Stejně i kubánský Instituto de Política Internacional v Havaně je přímo podřízen ministerstvu zahraničních věcí a jeho potřebám, což se výrazně projevuje v ústavním časopise „Política Internacional“.

Polský ústav — *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych* — ve Varšavě vznikl jako vědecko-výzkumné pracoviště ministerstva zahraničí v roce 1947. Jeho poslání je podle statutu výzkum mezinárodních vztahů v oblasti politické, ekonomické a právní a výzkum zemí a oblastí významných z hlediska mezinárodních vztahů. Výzkum má sloužit rozvoji polské vědy a praktickým potřebám polské zahraniční politiky. Rozvíjí se na základě ročních plánů zahrnujících dlouhodobé a krátkodobé projekty a je především orientován na problematiku vztahů mezi Vých-

⁴⁾ Viz Štěpán Plaček, *Konference vedoucích představitelů evropských ústavů pro výzkum mezinárodních vztahů v Mariánských Lázních*, Mezinárodní vztahy, 1967, č. 3, s. 52—54.

chodem a Západem a na otázky evropské bezpečnosti. V ústavu sídlí sekretariát koordinačního výboru pro výzkum Německa v Polsku, který sdružuje více než 20 pracovišť. Pod patronací tohoto výboru vychází série *Studia o Niemczech Współczesnych* a organizují se vědecké konference o německé problematice. Publikáční oddělení ústavu zabezpečuje publikaci periodik, monografií, sborníků, dokumentů, především pak vydává: *Sprawy Międzynarodowe* (měsíčník), *Zbiór Dokumentów* (měsíčník), *Annuaire Polonais des Affaires Internationales* (ročenka), *Polish Yearbook of International Law* (ročenka).

Jugoslávský *Institut za međunarodnu politiku i pravdu* v Bělehradě má podobné výzkumné zaměření, i když v popředí jeho výzkumného zájmu stojí otázky neangažovanosti a mezinárodního práva. Mimořádný důraz klade na výchovu vědeckých a odborných kádrů z oblastí mezinárodních vztahů pro potřeby jednotlivých republik. Pracovníci ústavu se podílejí na různých mezinárodních výzkumných projektech, zevrubně se na místě seznámují s problematikou evropských, asijských, afrických a amerických zemí a svých zkušeností využívají jako členové státních i jiných delegací a při plnění různých úkolů v oblasti mezinárodní politiky.

Zcela odlišné zaměření, vyplývající mj. i ze specifické historie vzniku, má berlínský ústav *Deutsches Institut für Zeitgeschichte* (DIZ).⁵⁾ Tento ústav vznikl z původního střediska pro shromažďování a pořádání nacistických materiálů, založeného tehdejší sovětskou vojenskou správou v Berlíně pod názvem „Zentralstelle für Zeitgeschichte“. Z počátku jen shromažďoval a zpracovával materiály o poválečném Německu a o politice západních mocností vůči této zemi. Teprve od roku 1963 se ústav stal podle směrnic ÚV SED výzkumným ústavem pro německou a mezinárodní politiku a předmětem jeho zkoumání jsou od té doby především otázky vývoje v obou německých státech, vztah ostatních zemí k Německu a klíčové problémy mezinárodní politiky, pokud se dotýkají německé problematiky. Je třeba konstatovat, že výzkumné zaměření DIZ se neustále zpřesňuje a že význam tohoto pracoviště spočívá v převážné míře ve značných materiálových fondech k německé problematice, přičemž obzvláštní cenu má výstřížkový archiv. Vedle monografií a sborníkových prací vydává DIZ čtrnáctideník *Dokumentation der Zeit* a informační bulletin *DIZ-Informationsdienst*, který vychází v několika tematických řadách.

Kvantitativně nejrozsáhlejší výzkum mezinárodních vztahů se provádí v SSSR. Vedoucím ústavem v této disciplíně je *Institut mirovoj ekonomiky i međunarodnyh otnošenij* (IMEMO) v Moskvě, založený v roce 1956, v době uvolnění mezinárodního napětí, která byla příznivá pro rozvoj mezinárodních styků a pro vědecký výzkum této problematiky. IMEMO, který je gigantem mezi ostatními ústavy co do záběru výzkumných úkolů, počtu pracovníků (kolem 1000 osob) i vybavení, provádí všestranný rozsáhlý výzkum socialistického i rozvojového světa a mezinárodního komunistického a dělnického hnutí. V současné době převládají ve výzkumu tohoto ústavu dvě hlavní tendence: vědecká prognóza budoucího vývoje a analýza činnosti SSSR a socialistických zemí ve vztahu k ostatnímu světu a vyvozování závěrů.⁶⁾

Je nutno si povšimnout, že v SSSR je řada dalších, specializovaných pracovišť pro výzkum mezinárodních vztahů, z nichž nejdůležitější jsou: *Institut narodov Azi, Afriki, Latinskoj Ameriky* a *Institut mirovoj socialističeskoj sisteml*, v jehož rámci existuje zvláštní oddělení pro výzkum vztahů mezi socialistickými zeměmi — *Institut međidunarodnogo rabočego dviženija*.

V ČSSR položil základy k československému výzkumu mezinárodních vztahů, který se u nás od konce druhé světové války téměř nikde neprováděl, *Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii* v Praze (ÚMPE).⁷⁾

První výzkumné plány ústavu se týkaly poválečného vývoje řady evropských a mimoevropských zemí. Koncem padesátých let vystoupila do popředí otázka vztahů k oběma německým státům a v rámci vytvořené komise pro výzkum německé problematiky pomohl ústav koordinovat čs. výzkum i dokumentaci v této oblasti, neboť v rámci ústavu bylo vytvořeno celostátní dokumentační středisko k německé problematice. V mezinárodním měřítku se stal ústav iniciátorem spolupráce výzkumných ústavů socialistických zemí

⁵⁾ Viz Gerhard Arnold, *Dvacet let Německého ústavu pro současné dějiny*, Mezinárodní vztahy, 1966, č. 2, s. 55–58.

⁶⁾ Kromě monografií, sborníků a příruček k různým otázkám světového hospodářství a politiky vydává ústav měsíčník *Mirovaja ekonomika i međidunarodnyje otnošenija*.

⁷⁾ Antonín Šnejdárek, *K vývoji výzkumu mezinárodních vztahů v Československu*, Mezinárodní vztahy, 1966, č. 1, s. 4–16.

[komise pěti ústavů evropských socialistických zemí] a jak výše uvedeno, pořadatelem první konference ředitelů evropských ústavů pro mezinárodní vztahy. Na počátku šedesátých let, který se vyznačuje nástupem nově vznikajících samostatných států, zejména na africkém kontinentě, se v rámci ústavu konstituuje středisko pro společenskovední výzkum rozvojových zemí v Československu.

V současné době je hlavní těžiště práce ústavu ve výzkumu vztahů ekonomiky a politiky v mezinárodních vztazích, otázek evropské bezpečnosti, problematiky atlantického společenství, hospodářské a politické problematiky rozvojových zemí, se zvláštním zřetelom na vztahy ČSSR k rozvojovým zemím.⁸⁾ Výzkum se provádí formou projektů.

Jak je patrné ze stručné charakteristiky ústavů v evropských socialistických zemích, jde o ústavy, které svůj výzkum zaměřují téměř výhradně s ohledem na potřeby zahraniční politiky své země. Zvlášť výrazným aspektem této činnosti je značná centralizace; marxistická koncepce a snaha o modernizaci pracovní metodologie. Ve svém souhrnu vznikly všechny tyto ústavy po druhé světové válce, jejich profílance není ještě skončena a obzvláště v poslední době projevují téměř všechny značnou aktivitu.

Zcela rozdílná, a to po všech stránkách, je situace ve výzkumu mezinárodních vztahů v západní Evropě, která je co do počtu ústavů, kvality a šíře výzkumu mezinárodně politické problematiky — krom USA — hlavním střediskem vědeckého bádání v oblasti mezinárodních vztahů. Vzhledem k tradici výzkumu v tomto oboru a k dřívější politické prioritě Evropy je to pochopitelné. Jen v západní Evropě existují instituce, které vznikly již před 2. světovou válkou. Ty se pak staly výchozím modelem pro řadu dalších středisek mezinárodně vztahového výzkumu.

Je nesporné, že v počátečním období, kdy se vůbec počal rýsovat mezinárodně politický výzkum jako samostatná vědní disciplína, její existence — či potřeba jejího vytvoření — v poválečné době vyvolala řetězový růst příslušných vědeckých pracovišť, byly vzorovým typem z různých důvodů především britské a francouzské ústavy jako Royal Institute of International Affairs a Institute of World Affairs v Londýně a pařížský Centre d'Etudes de Politique Etrangère.

Za posledních dvacet let se však kon-

cepce a organizace výzkumu v jednotlivých zemích západní Evropy v mnohém změnila. Oproti předválečné době, kdy předmět vědeckého výzkumu nebyl téměř vůbec vyhraněn, je dnešní výzkum v západoevropských institutech podstatně širší a diferencovanější. Jakými dokladem tohoto stavu je již sama kvantita vědeckých středisek specifického zaměření, která tak vytvářejí hustou vědeckou síť, pokrývající ve svém celku téměř veškerou problematiku mezinárodních vztahů. V zemích západní Evropy — co do zaměření jednotlivých ústavů — lze dnes pozorovat všeobecnou tendenci k tématické ohraničenosti vědeckého výzkumu, přičemž se klade zvláštní důraz na efektivní spolupráci mezi ústavami. Situace nyní vypadá tak, že komplexní studium mezinárodních vztahů je v každé zemi soustředěno do jednoho či dvou ústavů, na které navazují ostatní střediska s důležitým tematickým statutem. I když většina těchto vědeckých pracovišť (která jsou většinou akademická a jako taková dílem nezávislá na vládní politice) provádí samostatný výzkum a sleduje vlastní cíle, je naopak běžnou samozřejmostí, že hlavním předmětem výzkumu jsou především ty problémy, které s sebou přináší politická a geografická realita toho či onoho státu.

Poměrně nejširší koncepci — tzn. systematický výzkum všech mezinárodně politických realit — si zachovaly oba již zmíněné britské ústavy *Royal Institute of International Affairs* (Chatham House), který se od svého založení věnuje výzkumu současných mezinárodních vztahů a úzce spolupracuje s podobnými ústavami v zemích Commonwealthu,⁹⁾ a *The London Institute of World Affairs* (založený 1934).¹⁰⁾ Co do významu k nim nutno řadit londýnský *Institute for Strategic Studies* (založený 1958), jehož předmětové zaměření však je poněkud odlišné.

⁸⁾ Publikace ÚMPE: Monografie v řadách *Studijní materiály a Prameny a studie k mezinárodním vztahům*, dále časopis *Mezinárodní vztahy* a periodický vycházející *Bibliografie k otázkám rozvojových zemí*, *Informační bulletin o otázkách německého imperialismu*, *Informační bulletin o zemích Asie, Afriky, Latinské Ameriky*, *Informační bulletin k otázkám socialistické soustavy*.

⁹⁾ Publikace: Čtvrtletník *International Affairs*, měsíčník *The World Today* a *Survey of International Affairs*.

¹⁰⁾ Vydává čtvrtletník *World Affairs* a ročenku *Year-Book of World Affairs*.

a mnohem užší; tématické vymezení tohoto ústavu představují problémy obrany a odzbrojení v celosvětovém měřítku.¹¹⁾ (Příkladem ústavu, jehož vznik je podmíněn aktuální, nicméně pouze dílčí politickou problematikou, je *The Contemporary China Institute* založený v minulém roce).

Tuto organizační a teoretickou strukturu britského vědeckého výzkumu mezinárodních vztahů je možno považovat za základní model, který je rámcově charakteristický i pro ostatní země západní Evropy, především pro Francii.

Mezinárodní problematika je zkoumána v širokých souvislostech v *Centre d'Etudes de Politique Etrangère* v Paříži.¹²⁾ Obdobně jako britské ústavy, patří i tento institut (založený roku 1935) k nejstarším v Evropě. O globálním zaměření institutu svědčí též jeho úzká spolupráce s londýnským Royal Institute a hlavními severoamerickými středisky. Typickým příkladem druhé koncepce, tzn. ústavu, jehož výzkum je zaměřen jen na tematicky vymezené problémy, které však mají velký mezinárodní dosah, je *L'Institut Atlantique* v Paříži (založený 1961), který zkoumá otázky týkající se atlantického společenství a prostoru.¹³⁾

V zemích Beneluxu je výzkum soustředěn do dvou ústavů. V Bruselu vyvíjí rozsáhlou činnost *Institut Royal des Relations Internationales*, (založený 1947) a v Haagu *Nederlandsch Genootschap voor Internationale Zaken*,¹⁴⁾ (založený o dva roky dříve, tj. 1945). Oba ústavy vznikly z popudu londýnského Royal Institute of International Affairs, který se jim stal vzorem pro další výzkum i po stránce metodologické.

Španělský *Instituto de Estudios Políticos*¹⁵⁾ (založený 1939) je dalším typem ústavu, jehož vědecká koncepce má rovnoměrnou strukturu, tzn. že pokrývá jak obecné problémy mezinárodní politiky, tak problémy dotýkající se vlastní země. Stejná situace je v Itálii, kde je komplexní výzkum soustředěn v římském *Istituto Affari Internazionali* (založený 1965)¹⁶⁾ a v milánském *Istituto per gli Studi di Politica Internazionale*.¹⁷⁾

Ve Švýcarsku si zaslouží pozornosti především ženevský *Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales* (založený 1927), který patří k těm nemnohým ústavům založeným již před válkou, pro které je typické studium mezinárodních vztahů v širokém, tedy celosvětovém měřítku. V Bonnu působí *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik* (založená 1955), v jejíž vědecké činnosti sice zřetelně převládají německé a středoevropské

problémy, ale přesto lze toto středisko řadit k ústavům se širokou koncepcí mezinárodně politického výzkumu.¹⁸⁾

Za hlavní akademický ústav pro zahraniční politiku ve Skandinávii nutno považovat *Utrikespolitiska Institutet* ve Stockholmu (založený 1937), který tak patří k nejstarším ústavům svého druhu v severní Evropě. Ostatní severská střediska (*Undenrigspolitiske Selskab* — 1946 — v Kodani, *Norsk Utenrikspolitisk Institut* — 1960 — v Oslo, *Foreign Policy Institute* — 1960 — v Helsinkách, *International Institute for Peace and Conflict Research* — 1966 — ve Stockholmu aj.) provádějí mnohem užší vědecký výzkum, zaměřený jen na některá témata, anebo se věnují spíše veřejné informační činnosti, či vypracovávání specifické vědecké metody.

Shrneme-li tyto poznatky, zjistíme, že tematické a koncepční vymezení vědecké činnosti v západoevropských ústavech souvisí s rokem založení. Ústavy vznikaly zhruba ve třech obdobích: před válkou, těsně po válce a na přelomu padesátých a šedesátých let. Komplexní výzkum mezinárodních vztahů zůstal zachován u nejstarších ústavů; v ústavech založených až po válce dochází mnohem častěji k tematické diferenciaci, tzn. k problémovému pojetí výzkumu, který je zaměřen jen na dílčí či výběrové otázky mezinárodních

¹¹⁾ Nejdůležitější publikace: měsíčník *Survival*, monografická série *Adelphi Papers*, řada *Studies in International Security* a jednou za rok *The Military Balance*.

¹²⁾ Vydává: dvouměsíčník *Politique Etrangère* a *Chronologie Internationale* (ve spolupráci s Documentation Française).

¹³⁾ Jeho půlročně vydávaná publikace *Atlantic Studies* informuje o všech výzkumných pracích v tomto oboru v Evropě a Severní Americe.

¹⁴⁾ Tyto ústavy vydávají společně časopis *Internationale Spectator*, (v jazyce holandském), belgický pak samostatně chronologii mezinárodních vztahů.

¹⁵⁾ Periodické publikace: *Revista de Estudios Políticos* (dvouměsíčník), *Politica Internacional* (dvouměsíčník).

¹⁶⁾ Vydává dvouměsíčník *Lo Spettatore Internazionale*.

¹⁷⁾ Publikace: *Relazioni Internazionali*, *Diritto Internazionale*, *Annuario di Politica Internazionale*.

¹⁸⁾ Společnost vydává časopis pro mezinárodní politiku *Europa-Archiv* a ročenku *Die Internationale Politik*, jejím vědeckým pracovištěm je Forschungs-Institut v Bonnu.

vztahů, jako je problém míru, bezpečnosti, hospodářské integrace ap. Přibývá též institucí, které se věnují spíše osvětově veřejné činnosti — například *Schweizerische Gesellschaft für Aussenpolitik* v Curychu (založena 1968), *Die Österreichische Gesellschaft für Aussenpolitik und internationale Beziehungen* ve Vídni (založena 1958)¹⁹ aj.

Organizační a ideová struktura západoevropských středisek pro studium mezinárodních vztahů má tedy zhruba tři základní modelové varianty: 1) starší ústavy, zabývající se mezinárodně politickými problémy v jejich celku, 2) mladší ústavy zabývající se pouze nejdůležitějšími mezinárodně politickými problémy, 3) mladší ústavy věnující se jen dílčím otázkám (hledisko regionální, osvětově informativní aj.) U všech tří typů lze někdy hovořit o tematickém překrývání, ale toto překrývání si někdy vynucuje sám předmět výzkumu, neboť řadu jevů v mezinárodní politice nelze chápat izolovaně od ostatních.

Poněkud jednodušší situace ve výzkumu mezinárodních vztahů je v Austrálii, Asii a Africe.

Australský ústav *Australian Institute of International Affairs* v Canbeře byl založen již roku 1933 a má odbočky v hlavních městech šesti australských svazových států. Přesto, že jde o předválečný ústav, který je vědecky i společensky příbuzný se západní Evropou a jehož činnost je silně ovlivněna zmíněným londýnským Královským ústavem, lze ho co do pojetí a zaměření výzkumu řadit spíše k ústavům zabývajícím se teritoriálně a politicky aktuálními problémy, které se týkají mezinárodního postavení Austrálie.²⁰)

V Asii (jako ostatně téměř v žádné rozvojové zemi) v podstatě neexistuje ústav, který by prováděl samostatný a komplexní výzkum v oblasti mezinárodní politiky. Vyskytují se zde sice poměrně vyspělá vědecká centra, ale jejich činnost je značně omezená — ústavy uplatňují především teritoriální hledisko. K nejstarším nutno počítat *Pakistan Institute of International Affairs*²¹) v Karáči (založen 1948), který se však věnuje především těm mezinárodně politickým otázkám, na nichž je Pákistán sám zainteresován. Výzkum v ostatních zemích je většinou vymezen specifickými podmínkami a potřebami té které země, a to at už jde o ústav japonský,²²) barmský,²³) singapurský,²⁴) indický,²⁵) a jiné. Tato tematická ohraničenost je charakteristická i pro *Israeli*

Institute of International Affairs v Tel Avivu²⁶) (založen 1962), *South African Institute of International Affairs* v Johannesburgu s odbočkami v Natalu a v Port Elisabeth (založen 1934) a *Nigerian Institute of International Affairs* v Lagosu (založen 1960).

Obdobná situace jako v ostatních rozvojových zemích existuje i na latinskoamerickém kontinentu. Lze zde konstatovat naprostou absenci onoho typu, jakým jsou evropské či severoamerické ústavy zabývající se studiem mezinárodních vztahů v celosvětovém měřítku. I když téměř v každé zemi Latinské Ameriky existuje vědecké středisko (jsou to většinou centra přidružená k univerzitám či akademiím), v jehož názvu je obsažen výraz „politika“ či „mezinárodní vztahy“, nelze mluvit o pevně koncipované základně pro výzkum mezinárodně politické problematiky v širokých souvislostech. S evropskými ústavami lze srovnat snad jen tři střediska: *El colegio de Mexico*²⁷) (založen 1940), *Instituto Brasileiro de Relacoes Internacionais* (založen 1954)²⁸) a *Instituto de Estudios Internacionales de la Universidad de Chile* (založen 1966)²⁹). Pokud tak lze soudit na základě dvouleté činnosti, blíží se evropské úrovni právě chilský ústav, který se asi časem zařadí k těm ústavům, pro něž výzkum mezinárodních vztahů nespočívá v pouhém

¹⁹) V roce 1967 zahájil výzkumný ústav této společnosti svou publikační činnost řadou materiálů k různým otázkám mezinárodních vztahů. Kromě toho vydává dvouměsíčník *Österreichische Zeitschrift für Aussenpolitik*.

²⁰) Časopis *Australian Outlook* je jednou z mála publikací s problematikou této oblasti.

²¹) Výsledky výzkumu jsou publikovány ve čtvrtletníku *Pakistan Horizon*.

²²) *International House of Japan, Inc.*, Tokyo; *Kajima Institute of International Peace*, Tokyo; *The Japan Association of International Relations*, Tokyo.

²³) *Burma Council of World Affairs*, Rangoon.

²⁴) *Singapore Institute of International Affairs*, Singapore.

²⁵) *Asian Relations Organisation*, Sapru House, New Delhi.

²⁶) Vydává časopis *International Problems*.

²⁷) Pro oblast mezinárodních vztahů vydává časopis *Foro Internacional*.

²⁸) Časopis *América Latina*.

²⁹) Čtvrtletník *Revista de Política Internacional*.

informování veřejnosti či v analyzování pouze těch otázek, na nichž je zainteresován domovský stát. V této souvislosti stojí za zmínku, že kupříkladu ani v Argentíně dosud není věnována pozornost komplexnímu výzkumu mezinárodních vztahů, který by překračoval rámeček latinskoamerického subkontinentu.³⁰⁾

Závěrem lze konstatovat, že ústavy v rozvojových zemích by bylo možno souhrnně charakterizovat jako mladá pracoviště, která dosud nemají vyhraněnou vědeckou koncepci a jejichž činnost je omezena na dílčí a informativní dokumentaci; jinak je zřejmé, že téměř všechny ústavy vznikly a vznikají na základě modelového vzoru, kterým je západní Evropa.

■
Předcházejícímu výkladu se zcela vymyká co do tradice, rozsahu a dynamičnosti výzkum mezinárodních vztahů ve Spojených státech. Ten je dnes nejrozsáhlejší na světě. Existují zde stovky různých univerzitních a zcela samostatných institucí, které se zabývají otázkami mezinárodních vztahů různým metodologickým přístupem, různým záberem předmětu výzkumu a s různým zaměřením.

Nejstarší ústavy tohoto výzkumu se pak opraly, což je specifické pro USA, především o finanční zdroje různých nadací (Carnegie, Rockefeller) již v roce 1910 a 1913.

Po první světové válce vznikla na základě zkušeností z pařížské mírové konference společná americko-britská myšlenka na zřízení instituce, která by se zabývala analýzou mezinárodních vztahů. V případě USA se to uskutečnilo založením Rady pro zahraniční vztahy (*Council for Foreign Relations*³¹⁾ (v New Yorku v roce 1921). Mezi dalšími ústavami, které se v USA objevily mezi dvěma válkami, byl *The Brookings Institution* ve Washingtonu (založený 1928) a četná univerzitní střediska výzkumu a výuky této problematiky, mj. i v Chicagu (1931).

Další potřebu výzkumných prací a sledování mezinárodních vztahů přinesla druhá světová válka. Lze tvrdit, že v tomto období byly rozhodujícím činitelem částky, které uvolnily na výzkum ze svého rozpočtu ozbrojené síly, jež potřebovaly podle oblastí operací lépe znát nejen místa bojů, nýbrž i místní poměry k účinnému zajištění vojenské okupace. Základem tohoto výzkumu byly nejdříve různé tajné projekty (1943 byl například schválen tzv. armádní program výuky jazyků a studia oblastí), později se též na základě armádních finančních příspěvků rozvinul během války i zájem o meziná-

rodní otázky, spojený se studiem cizích jazyků (zvláště ruštiny a čínštiny), i na universitách jako Columbia (New York), Harvard (Cambridge) a Cornell (Ithaca). V tomto období se jak jejich absolventi, tak i další vědečtí pracovníci soustřeďovali u amerických armád v celém světě, především v rámci tzv. Úřadu pro strategické služby (OSS). Zde se vytvářel velmi důležitý charakteristický rys, který tato praxe vnesla do amerického vědeckého života, a to široká spolupráce vědců z různých vědních oborů. Na jeho principu a při zachování amerického tradičního přístupu, vycházejícího z politických věd a sociologie, vytvořilo ministerstvo armádního letectva po válce v roce 1946 Projekt pro výzkum a rozvoj (*Research and Development* — RAND). Ten se později zaměřil (již v rámci RAND Corporation) i na výzkum mezinárodních vztahů a díky značným finančním prostředkům soustředil ve svých studijních projektech nejvýznamnější pracovníky USA i vyspělých kapitalistických zemí. Ze soukromých zdrojů (Rockefeller) vznikl pak další významný ústav, *Russian Institute* na Columbijské universitě, kolem něhož byly později seskupeny další regionální ústavy, takže dnes patří tato universita svým ústavem výzkumu mezinárodních vztahů, zvláště vztahům mezi kapitalismem a socialismem, k nejvýznamnějším pracovištím USA.

Nový rozmach zaznamenal výzkum mezinárodních vztahů v padesátých letech, částečně v souvislosti se studenou válkou. Tak se například přímo spojuje vznik *Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology* s vládní zakázkou, kterou tento ústav obdržel v roce 1951 v souvislosti s problémem zahraničního vysílání. Tím byly poprvé podány důkazy (proti dřívějším námitkám z vojenských kruhů), že lze vládní výzkum úspěšně zadávat i universitám.³²⁾ Středisko MIT je známé především tím, že jako jedno z prvních začalo používat v tomto výzkumu moderní techniky, zvláště computerů. V tomto období získává výzkum mezinárodních vztahů významnou podporu ve Fordově nadaci, která navázala v roce 1952 na nadace již uve-

³⁰⁾ *Instituto para la Integración de América Latina* v Buenos Aires však je významným střediskem pro výzkum hospodářských politických vztahů zemí Latinské Ameriky.

³¹⁾ Jejím orgánem je významný čtvrtletník *Foreign Relations*.

³²⁾ *University Centers of Foreign Research*. A Directory, U. S. Department of State 1968, s. VIII a 138.

dené výše. Nový mezník, který urychlil rozvoj vědeckého bádání v USA, představovalo vypuštění sovětského sputníku v r. 1957. Jeho vlivem v posledních dvanácti letech vznikají na universitách nebo i samostatně desítky nových pracovišť ze všech vědeckých oborů (například na Harvardské universitě vzniklo nové *Center for International Affairs* v roce 1958). Rada výzkumných oddělení je budována přímo v rámci vládních institucí a agentur,³³⁾ z nichž mnohé se podstatně dotýkají zahraniční politiky a mezinárodních vztahů.

Je velmi obtížné podat v krátkém souhrnu vyčerpávající přehled i jen hlavních výzkumných institucí USA zabývajících se mezinárodními vztahy. Jak již vyplývá z výše uvedeného historizujícího přehledu, je tento výzkum velmi mnohotvárný a specifický, na mnoha universitách je například spojen pouze s přítomností určité významnější vědecké osobnosti, která se tímto výzkumem zabývá. Významnou roli zde hraje kupodivu i regionální zájem v tom smyslu, že zatímco na východě

USA se na universitách více zabývají problematikou Evropy a komunismu, na universitních střediscích na západním pobřeží je více rozvinut výzkum Dálného východu, Asie, zvláště Číny.

Přesto vše však lze uvést několik charakteristik vystihujících výzkum této složité problematiky v amerických podmínkách. Jde tu o nápadnou spjitost vojenských zájmů s výzkumem mezinárodních vztahů, o značnou efektivitu a individualnost. Při celkem pragmatickém přístupu rozhodují i zde tradiční americké metody politologie a sociologie a pružná reakce výzkumu na potřeby praktické politiky či vojenského velení. Významnou úlohu hraje neobyčejně vyspělá informační základna, používající nejmodernějších technických prostředků. Ne zcela zanedbatelným přínosem je zde i vliv nejlepších západoevropských vědců a snaha po řešení projektů týmovým způsobem v maximální kooperaci.

*Richard Ornstein a kolektiv
dokumentační skupiny UMPE*

³³⁾ *A Guide to U. S. Government Agencies Involved in International Educational and Cultural Activities*, U. S. Department of State, 1968, s. 188.